

Kelecsényi László

KRÚDY-TITKOK NYOMÁBAN

Nagy kópéságok

A bécsi regényekként emlegetett három mű 1921–22 folyamán keletkezett. Legelőbb a MIT LÁTOTT VAK BÉLA SZERELEMBEN ÉS BÁNATBAN (befejezetlenül maradt, vagy utolsó folytatásai odavesztek a sajnálatosan rövid életű *Új Könyv* című folyóirat megszűnésekor). Ezt követte még ugyanazon év, 1921 nyarán a NAGY KÓPÉ, majd a következő esztendő tavaszán az ŐSZI VERSENYEK. Mindhárom mű írójuknak azon kevés hosszabb prózái közé tartozik, amelyek alkalmasint nem a kötelező napi folytatás taposómalmának hajszájában futottak ki a tolla alól. Ám nemcsak ebben rokon a három regény, hanem abban is, hogy első edíciójuk nem hazai kiadó nevéhez fűződik. Krúdy életében nem is tértek vissza ezek a szövegek, csak jóval a halála után letek honi kiadókra (a két utóbbi a negyvenes években, a VAK BÉLA-regény csak 1961-ben). Nem lehet véletlen, hogy külföldre menekítette ezeket a munkáit, mint ahogy az sem, hogy életműkiadásába sem 1925-ben, sem 1928-ban nem válogatta be őket. Ő, aki megélhetési gondjai miatt annyiszor közölte újra korábban megjelent írásait, jobbnak látta nem erőltetni az úgynevezett bécsi regények honi edícióját. Alapos oka volt erre. Miként Babits Mihály sem itthon, hanem ugyancsak Bécsben jelentette meg ugyanabban az időben a világirodalom legszebb erotikus verseiből összeállított műfordításait, úgy Krúdy is okkal-joggal küldte mintegy emigrációba a Pekár Gyula-félek irányította hazai irodalmi élet tollnokai elől szokatlanul merész hangvételű regényeit. Még 1925. július 24-én is így ír az osztrák emigrációban élő Hatvany Lajosnak: „...vajon milyenek most Bécsben a magyar irodalmi viszonyok? Kiadnak még ott magyar könyveket? Volna egy-két regényem, beszélykönyvem, így az új SZINDBÁD-ok is, amelyekre itt nem keresek kiadót, mert e könyveket talán erkölcstelennek bélyegeznék.” (In: LEVELEK HATVANY LAJOSHOZ. Szépirodalmi, 1967. 319.)

A bécsi regényekben Krúdy merészen kihajózott az erotika óceánjára. (Újhelyi Nándoron azért nem tett túl. Ezt az elfeledett írónkat perbe fogták akkortájt pornográfia vádjával; elmenekült a reá váró ítélet elől. Ő lett a magyar irodalom erotikus emigránsa.) A VAK BÉLA-történetben bűvópataként rejtőzik s minduntalan fel-feltör a szerelem, a nemi vágy, a női odaadás, a férfiak képzelmeinek gazdagon és színesen bemutatott fékezhetetlen áradata. Ennek szemléltetésére hosszú mondatfüzereket kellene ide beiktatnunk, ehelyett inkább a regény legutolsó kiadásához irányítjuk a kíváncsi olvasókat (Karinthy Kiadó, 1997). A két másik regény pedig egyenesen a középpontjába állította a csábítás témáját, a különféle női praktikák, férfiúi csacskaságok, szerelmi húzd meg, ereszd meg játékok részletes feltérképezését. Nagyon is társadalomba ágyazott próza mindkettő, a NAGY KÓPÉ az álomvárossá vált egykori Budapest ébresztése, az ŐSZI VERSENYEK az emberi peremlét lehangoló végjátéka, de minden sorukat az érzékiség még csak el sem fojtott diadalma ragyogja be. Így tehát szükségképp menekültek Bécsbe, a szabadabb szellemű egykori császárvárosba, amely menedéket adott olyan műveknek, amilyenekre idehaza nem sok jó várt volna. Például af-

féle kritika, amelyben a NAGY KÓPÉ részesült egy magát keresztény politikai napilapként aposztrofáló újság B. Z. szignójú szerzőjétől. „*Nehezen jóvátehető hibát követett el Krúdy Gyula az írásával, szimpatikus, bár nem nagy skálájú tehetségének egy balsikerű, reméljük, nem végzetes kisiklása ez a könyv. A mélyszívű és bánatos gordonkás ezúttal hamis hangot fogott.*” (Nemzeti Újság, 1921. nov. 27.)

Olvasta-e Krúdy az értetlen kritikus bírálatát, vagy legalább eljutott hozzá az ítésszigorának híre?

Megválaszolhatatlan a kérdés, ám az tény, hogy valaki átjavítgatta a NAGY KÓPÉ első, bécsi megjelenésű szövegét, s akadt szerkesztő és kiadó, igaz, jóval később, aki komolyan vette ezeket az úgynevezett javításokat, és megjelentette a regény szemérmete-sebbre hangolt, lényegében azonban kiherélt változatát.

A NAGY KÓPÉ ez ideig öt alkalommal (1921, 1944, 1957, 1974, 1977) látott nyomdafestéket. Árulkodó tény, hogy első kiadása óta mindig csak gyűjteményes kötetekben, sohasem önálló tomusként. Négyyszer az eredeti szöveg, egyszer, 1974-ben a csonkolt változat. De nézzük sorjában a tényeket.

A Szépirodalmi Kiadó Kiskönyvtár sorozatában FLÓTÁK ÉS LUGASOK gyűjtőcímmel 1974-ben jelentette meg Krúdy három kisregényét. „*Az író által tervezett végleges formában és kidolgozásban*”, hirdeti a kötetet sajtó alá rendező Kozocsa Sándor megjegyzése a belső címlap verzőján. Ebben azonban erősen kételkednünk kell. Krúdy valóban sokszor javított korábban megjelent munkáin. Néha csak új címet kanyarított egyegy tárca, elbeszélés fölé, megőrizve munkássága kutatóit, bibliográfusokat és irodalomtörténészeket. Érdemi javításai és változtatásai azonban sohasem az eredeti mű hangvételének, szándékának megváltoztatását célozták. Az itt újra kiadott három regény (FLÓTÁK ÉS LUGASOK, eredeti címén: NAGY KÓPÉ, A TÖRMESTER, eredeti címén: PESTI NÓRABLÓ, ŐSZI VERSENYEK) együvé tartozásáról Kozocsán kívül mástól nem lehetett hallani.

Három évvel az általa szerkesztett kiadvány után ugyanannál a kiadónál a második életműsorozat újra az eredeti címmel jelentette meg a NAGY KÓPÉ-t, A VÖRÖS POSTAKOCSI-regények sorában, fakszimilében közzétéve Krúdy feljegyzését, mellyel ezt az újabb Rezeda Kázmér-történetet elhelyezi munkái sorában. (Lásd UTAZÁSOK A VÖRÖS POSTAKOCSIN. Szépirodalmi, 1977. II. 475.) Furcsállhatjuk, hogy a magyar klasszikusok akkori első számú kiadója „nem tudja a jobb kéz, mit csinál a bal” módjára minden külön magyarázat nélkül jelentette meg a regény eredeti, az első kiadást mindenben követő szövegét.

A javított (de inkább rontott) textus két évvel a közlést megelőzően felbukkant egy könyvárverésen. Az Állami Könyvterjesztő Vállalat 1972. májusi aukcióján szerepelt: a becses dokumentum kikiáltási áron, mindössze kettőszázhatvan forintért (!) talált vevőre. Az Országos Széchényi Könyvtár természetesen védettnek nyilvánította ezt a kivételes ritkaságot. Így tudni lehet, hogy a különös sorsú könyvecskét egy Pogány András nevű gyűjtő vásárolta meg. A NAGY KÓPÉ korrigált példányának mai birtokosa sajnos fellelhetetlen. Az egykori árverési vevő jelenlegi lakcíme (vagy az esetleges későbbi tulajdonos személye) kideríthetetlen.

Pedig e különös sorsú, 160 oldalas kis kötetnek mindenképp meg kellett fordulnia a FLÓTÁK ÉS LUGASOK-at szerkesztő Kozocsa Sándor kezén. Hogy ez a tulajdonlás az aukciót megelőzően avagy netán utána történt, már nem tisztázható. Kozocsa 1991-ben meghalt, sírba vitte a választ arra a kérdésre, miként került hozzá a könyv. A kü-

lönböző kiadások viszont megvannak; egymás mellé helyezve őket s egyszerre két kézzel lapozva álmélkodhatunk a javításokon és elhagyásokon.

Rezeda Kázmér, az író alakmása a NAGY KÓPÉ-ban huszonöt évvel korábbi emlékein mélézik, midőn lélekben felkeresi azokat a helyeket, ahol boldognak érezte magát valaha: „*úgy gondolt vissza a városokra, amint a házasságtörők a nászútjukra*”. A FLÓTÁK ÉS LUGASOK-ban házasságtörők helyett házasemberek szerepelnek. Folytatván a múlt ábrándjait: „*Rezeda úr ezeken a reggeleken úgy képzelte a régi Pestet, hogy benne mindenki szerelemmel töltötte az időt.*” Nos, ebből a mondatból a *mindenkit* törölték, hiszen nem lehet ilyesmit feltételezni a Ferenc József-i boldog békeidők koráról. A vaskosabb húzások azonban ezután jönnek. A jó erkölcs tintájába mártott toll a következő mondatrészt törli: „*Karmolin, egy öreg budai kéjenc már ott guggolt a lyuk mellett, amelyet annak a kamrának a deszkafalába fúrt, ahová a leányok ruháikat mentek megigazítani.*” Néhány oldallal alább megint ez a fránya Karmolin okoz gondot, neve végképp töröltetik a regényből. Antónia, a szabad szellemű, öntudatos fiatal lány sem zúdíthatja Rezeda úrra teljes bűnlajstromát: „*leskelődni arra a helyre jár a nők után, ahol a szegény nők kénytelenek megfélekedezni a társadalmi illemről, ahova a király felesége is gyalog jár*”. A méltatlan kíváncsiságnak aztán lehetett valamilyen nem kívánt következménye, mert ennek a fejezetnek a végéről a bábaasszonyra való utalást kell más, enyhébbnek ható kifejezéssel pótolni.

A harmadik fejezet elején közvetett bizonyítékot kapunk: talán mégis a szerző végezhette el ezeket a „gatyapingáló” rongálásokat. Az első kiadásban nem szereplő mondatokra bukkanunk („*Beütött a boldogtalan szerelem a házba, mint az istennyila. Minden lányom megszerelmesedett*”), s feltételezhetjük, idegen kéz legföljebb a törléshez vett bátorságot, új szövegek beiktatásához nem. Az ilyen boldogtalan szerelmű lányok mindenféle illetlenségre hajlamosak, amit azután valakinek korrigálnia kell. Hanyatt fekve álmodoznak, ingerlékenyek, szívesen elmulasztják a reggeli mosakodást, rossz illatú helyen élvezettel üldögélnek – most jön a törlendő rész –, azután megszagolják a kezüket.

A regény legkülönlegesebb figurája kétségkívül Kisilonka Jácint, az óbudai csodadoktor. Talán ő a legnagyobb kópé az egész történetben, mert vissza tudja adni a nőknek azt a kincsüket, melyet azok szívükkel együtt hamarjában képesek a férfiaknak feláldozni. Ám ténykedése egyszavú néven nevezése helyett a szövegreontó kénytelen hosszabb mellékmondatba bonyolódni. A szüzességet visszavarázsló jó doktor bácsi „*az a bizonyos szív-operátor, akit mindenfelé keresnek a boldogtalanok*”. Holott, ugye, minden másról szó van itt, csak a szív megoperálásáról nem.

Ám ez a jelentéktelen, apró javítás semmi ahhoz a komoly műtéti amputáláshoz képest, melynek a negyedik, A RÉGI KIRÁLYSÁG című fejezet eleje esik áldozatul. Egy teljes nyomtatott oldal nem került bele a FLÓTÁK ÉS LUGASOK – szerkesztője által végleges formájának és kidolgozásának tekintett – kiadásába. Ide kell másolni, mert a történet egyik titkára vet fényt, még ha a feltehetőleg autográf húzás homályba takarta volna is előlünk.

„*Rezeda úr XIX. századbeli feljegyzései között egy helyen ezt a passzust találta:*

„*A doktor rájött a titokra, hogy a meggondolatlan fiatalság elhamarkodott lépéseit minden agyaly, minden feltűnés és utólagos leleplezés félelme nélkül el tudta tüntetni.*»

A XIX. században, első Ferenc József uralkodása alatt nem sokat jövedelmezett a doktor titka. Lehetséges, hogy a leányok jobban vigyáztak egyetlen hozományukra, szemérmükre, másrészt olyan kevesen tudtak még a doktor találmányáról, hogy éppen azok nem találtak el a doktor lakására, akiknek szükségük lett volna a titok felhasználására.

Általában a középosztály hölgyei szívesebben hittek a rejtett adresszú bábaasszonyoknak és egyéb kuruzslóknak, mint a tanult nőorvosoknak. Sok szegény megtévedt úrileány inkább ugrott imádkozásra kulcsolt kézzel a hidakról a Duna hullámaiba, mint bevallotta volna tévedését, pláne egy orvos előtt, aki a férfinemhez tartozik. Szemérmes korszak volt ez; az úrinők lesütött szemmel járnak az utcán, a divat a hosszú szoknya, amely eltakarja a bokákat; a mély érzések, regényeskedő szerelmek, önfeláldozó hűségek jellemzik a pesti úrhölgyeket. A királyság hölgyei olyan dobogó szívvel mentek a randevúra, hogy másnap betegek voltak az átélt izgalmaktól, és némelyek ágyban töltötték az időt, és a paplan alatt rózsafüzért csavartak a csuklójukra.”

A csodadoktor műhelytitkát el kellett hallgatni a korabeli olvasó/nő/k elől. Pedig ők jobban rászorultak volna erre a tudásra, mint a régi királyság hölgyei.

A negyedik fejezet vége felé az eredetiben a következő mondat áll: „A háború tovább tartott, a zsidók mérhetetlenül gazdagodtak, a keresztények nem akarták eladni a borukat...” Ehelyett 1974-ben ez olvasható: „A háború tovább tartott, a gyárosok mérhetetlenül gazdagodtak, a kereskedők nem akarták eladni a borukat...” Bizony, jó lenne, nagyon is jó lenne kézbe vehetni ezt az árverésen is szerepelt fontos kis kötetet, s végképpen meggyőződni felőle, tényleg Krúdy helyettesítette-e más, mellesleg jóval pontatlanabb kifejezésekkel első megfogalmazását, s nem egy rejtőzködő szuperlektor javította-e át a második arab-izraeli háború után az ő partikuláris gondolkodásmódja számára kényelmetlen szavakat. Ám erre sajnos nincs válasz, a kérdés továbbra is megválaszolhatatlan marad.

Milyen szemlémű az a világ, amelyben az írónak mestersége legfontosabb eszközeitől, szavaktól kell reszketnie, kihúzza azt, mit egyszer fontosnak véelve leírt?! Például ilyen-mit átírni, hogy egy bizonyos Menczell nevezetű mesterember „akkor szerette legjobban a lányait, mikor azok rozmarinok lettek”. Kétszer is megismétli Krúdy a furcsa metaforát, tündöndhetünk, mi az ördögöt akart vele kifejezni. Aztán megtudjuk, ha az eredetiben odalapozunk: Menczell szeretett gyermekei örömlányok lettek! A sokadik értelmező szótári jelentés, a szeretett nő kedveskedő népies megszólítása átláthatatlan függőnyt von a kései olvasó szeme elé.

Továbbra is folyamatosan szépítgeti az asszonyok erkölcsseit az elsőre túlzottan mérész – ám alkalmasint nagyon is hű – képet rajzoló író. Megint elhagy fontos mondatrészeket, melyek nélkül pedig csorba esik a mélyre látó regény erkölcsszociológiai igazságán. A FLÓTÁK ÉS LUGASOK-ban hiába keressük az alábbiakban kiemelt sorokat: „[...] a megtelt gyomrú férfiak szívesen veszik, ha feleségük udvarollat magának, egyben azért, hogy felmentődjenek a megszokott, megunt bókólástól, részben azért, hogy nejjüktől több szerelemben részesülnek, ha az eléggé felizgult az udvarlók suttagó szavaitól. Ezért van az, hogy némely férj elvárja nejjétől, hogy az szeretőt tartson. Csak más férfiak pásztorórája után izgul fel a vágy a férj ereiben.”

Árnyék, Rezeda elmaradhatatlan kísérője a regényben pár sorral lejjebb folytatja tanítványa nevelését: „Le kell tenni arról a régi szokásról, hogy a hűtlen vagy kacér nőket megöldössük, Rezeda úr. [...] ha szemünk letéved róluk: nyomban álmodni, ábrándozni kezdenek, más férfiakra gondolnak, mint mi más nőkre, hisz alkotásuknál fogva több és vadabb vágy bizsereg ereikben, mint a férfiakéban. Mit jelent az, hogy testükkel mást is szeretnek? Semmit se jelent, ha lelkük a mienk.”

Árnyék, Rezeda Kázmér alteregója sokat, túlságosan sokat tud a gyöngébbik nem erkölcsi szabadosságairól, de Rezedát nem vigasztalja a női hűtlenség efféle biológiai mentegetése. Antónia, a szeszélyes és veszélyes ifjú lány megcsalja Rezedát. A becsapott középkorú, lovagias úriember – lovagiasság ide vagy oda – meglesi a fiatal párt. Erről is csak az eredetiben olvashatunk: „A szerelmesek teljes biztonságban érezték magukat.

Sokáig nem vették észre, hogy Rezeda úr a lakásban tartózkodik. Átadták magukat annak a mohó szerelemnek, amelynek emlékeit Pompeji és Herkuláneum házaiban is feltárták már az ásók, találván a romok alatt összeölelkezett párokat, akik nem vették észre búvóletükben, hogy a Vezúv lávája szakad be a háztetőn.”

A leleplezett nő, miután elbocsátotta ifjú szeretőjét, már Rezeda visszahódításán töri a fejét: „*Antónia kerekre nyitott szemmel bámulta a spanyolfal mögül előlépő Rezeda urat. Nem ijedt meg, nem takarta el az arcát, sem meztelen keblét, csak piros papucsát kapta le lábáról védekezően.*”

A három fentebb kiemelt szó megint csak nem szerepel a kiadványban, melynek szerkesztője egy tévedést tett magáévá. Nemcsak Rezeda Kázmért csalták meg itt, hanem minket, olvasókat is. Azért ne bánkódjunk. A különböző kiadások tekintetében négy-egy a meccs állása az eredeti szándék javára. Az 1921-es bécsi editio princeps után az író életében már nem jelent meg többé. Csak 1944-ben vállalkozott rá az ABC Könyvkiadó Részvénytársaság, hogy két másik Krúdy-kisregény társaságában – természetesen a hiteles szöveget – AZ UTOLSÓ GAVALLÉR gyűjtőcímen kiadja. Ezt követően 1957-ben látott újra napvilágot a NAGY KÓPÉ, a Magvető és a Szépirodalmi közös életműsorozatában, ugyanúgy két másik Krúdy-mű (REZEDA KÁZMÉR SZÉP ÉLETE, AZ UTOLSÓ GAVALLÉR) közé fogva, ismét híven az első kiadás szövegéhez. 1974-ben azután jött az itt elemzett kétes Kozocsa-lelet és kiadvány, majd '77-ben Barta András szöveggondozásában a második, Szépirodalminál futó életműsorozat darabjaként a hiteles és jó szöveg.

Az ilyen aprólékos filológiai bogarászkodás nem mindig haszontalan. Hatvány Lajos ugyan a „*tudni nem érdemes dolgok tudománya*”-ként vonta kétségbe az efféle kutakodások értelmét, ám ez esetben könnyűszerrel belátható a tüzetes szöveg-összehasonlítás haszna.

Sejteni lehet, miféle szándék vezette a javítgató-kihuzigáló tollát, amikor a külföldön megjelent őszinte szavú prózát egy feltételezett hazai közlés reményében áthangszerelte kissé. Csupán azt nem lehet tudni, kinek a keze művelte ezt a csínyt. Az íróé? Vagy – rosszabb esetben – netán egyik túlélő hozzátartozójáé, avagy egy túlbuzgó kiadói szerkesztőé? Megkockáztatható: talán nem is azonos időben történt húzások és javítások ezek. S talán több kéz műve a rontás-igazítás.

Mindaddig, míg a hányatott sorsú kötetke elő nem kerül, feltevésekre vagyunk utalva. Nem lehetünk bizonyosak benne, ki javította/rontotta a NAGY KÓPÉ szövegét. Rejtély, utok lappang itt. Végül is szerencsések vagyunk, hogy a regény kiherélt verzióját is kézbe vehetjük. Így teljesebb a kép, melyet Krúdy pályájáról és irodalmi utóéletéről alkothatunk. Mindemellett a Kádár-korszak kiadáspolitikájának fintora, hogy a mű érintetlen, ép szövege 1977-ben ismét megjelent.

„Légy utg, olvasó!”